

DEVLETLER HUKUKU BAĞLAMINDA 1951 CENEVRE MÜLTECİ SÖZLEŞMESİ VE ÇEKİNCE KOYULAMAYAN MADDELERİ

*Serdar ÇAKMAK**

Özet

Sığınmacı, mülteci ve ülkesi içinde yerinden edilmiş kişi sayısının gün ve gün arttığı, bu tür bir sorunu çözme anlamında farklı enstrümanların ön plana çıkarılmadığı günümüz dünyasında, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi 70. yılını doldurmuş, yenilenmeyi beklemektedir. Sözleşmenin çekince (rezerv) koyulamayan maddelerinin açıklanıp analiz edileceği kısımları anlatmadan önce, Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin temelini oluşturan kavramsal yapının tarihsel ve hukuksal sürecine değinmek gerekmektedir. Sözleşmenin 42. maddesinde bahsedilen ve çekince koyulamayan bölümlerine atıf yapan 1, 3, 4, 16/1, 33, 36-46. (dahil) maddeler sırasıyla anlatılacak, kimi konu başlıkları detaylandırılacaktır. Mülteci tanımını anlatan 1. madde; ayrımcılık yasağına vurgu yapan, mültecilerin dini vecibelerini yerine getirme hakkından söz eden ve mahkemelere açık erişimden bahseden 3, 4 ve 16/1. maddeler; sözleşmeye taraf ülkelerin Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Toplumla karşı sorumluluklarının anlatıldığı 36-46. (dahil) maddeler açıklanacak ve yaşanmış örnek vakalarla detaylandırılacaktır. Özellikle mülteci tanımı ve geri-göndermeme ilkesi perspektifinde kimi analizler (ülke örnekleri vb.) yapılacak, sözleşmeye taraf ülkelerin uygulama örnekleri sunulacaktır. Ayrıca, belirtilmesi gereken literatürdeki eksikliklerden birisi de bugüne kadar mülteci tanımının sosyolojik, hukuksal ve politik (teorik) sınıflandırmasının bir bütün olarak sunulmaması, bu çalışmada bunun giderilmeye çalışılacak olmasıdır. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise, Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin çekince koyulamayan maddelerinin eksik yönleri ve ne tür bir değişimle düzeltilebileceği anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devletler Hukuku, Mülteci, Cenevre Mülteci Sözleşmesi, Çekince, 42. Madde

THE 1951 GENEVA REFUGEE CONVENTION IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW AND ITS ARTICLES THAT EXCLUDE RESERVATIONS

Abstract

In today's world, where the number of asylum seekers, refugees and internally displaced persons is increasing day by day and different instruments cannot be brought to the forefront in terms of solving such a problem, the 1951 Geneva Refugee Convention has completed its 70th year and is waiting to be renewed. Before explaining the parts of the Convention that cannot be made reservation will be explained and analysed, it is necessary to mention the historical and legal process of the conceptual structure that forms the basis of the Geneva Refugee Convention. Articles 1, 3, 4, 16/1, 33,

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, NEVŞEHİR, e-mail: serdaracakmak@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6016-6115

36-46 (including), which refer parts of the Convention referred to in Article 42 and exclude reservation, shall be explained in order, and some of the topics shall be elaborated. Article 1, which describes the definition of a refugee; Articles 3, 4 and 16/1, which emphasize the prohibition of discrimination, the right of refugees to perform their religious duties and open access to the courts; Articles 36-46 (including), which describe the responsibilities of the contracting parties to the Convention to the United Nations and the International Community, shall be explained and detailed with the case studies that have taken place. In particular, some analyses (country examples etc.) will be made in the perspective of the definition of refugees and the principle of non-refoulement, and examples of application of the countries party to the convention will be presented. In addition, one of the deficiencies in the literature that needs to be mentioned is that the sociological, legal and political (theoretical) classification of the definition of refugee has not been presented as a whole so far, and this will be tried to be eliminated in this study. In the conclusion and evaluation part, the deficiencies of the articles of the Geneva Refugee Convention that exclude reservation and what kind of change can be corrected will be explained.

Keywords: International Law, Refugee, The Geneva Refugee Convention, Reservation, Article 42

Giriş

İnsanlığın varoluşundan bu yana göç hareketleri süregelmiş, kimi zaman zorunluluktan, kimi zaman da gönüllü olarak cereyan etmiştir. Bilindiği üzere bu eylemler çoğunlukla zorunlu (düzensiz) göç hareketleri olmuş, bulunduğu meskeni, şehri ve ülkeyi terk eden insan sayısı da artmıştır. 21. yüzyıla geldikçe bunun temel nedeni ekonomik, siyasi ve sosyolojik unsurlar olmuş, bunu tetikleyen de dünya geneline yayılan savaşlar olmuştur. Özellikle 20. yüzyılda bu savaşların sayısı zirve yapmış, sivil ölümlerin arttığı, soykırım suçu, barışa karşı suç, insanlığa karşı suç ve savaş suçunun dünya dengelerini değiştirdiği bir hukuksuzluk sarmalı oluşmuştur (Topçu, 2017: 86-87). II. Dünya Savaşı gibi büyük bir yıkıma neden olan olaylardan sonra Batılı ülkeler bir araya gelip konferanslar ve kongreler düzenlemişler, “bu tür sorunların bir daha vuku bulmaması için neler yapılabilir?” şeklinde tartışmalar içine girmişlerdir. Büyük Güçler, I. Dünya Savaşı’nın ardından kurulan Milletler Cemiyeti (League of Nations) yerine II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler (United Nations) gibi uluslararası örgütler kurmuşlar, bu kurumların yardımcı teşkilatlarını oluşturup bunu tüm dünyaya yaymaya çalışmışlardır. Kısacası, Büyük Güçlerin tüm dünyaya yaymaya çalıştığı insan hakları ve özgürlük düşünceleri, sözleşme ve anlaşmalar yoluyla ayakta kalmaya çalışmış, hem yeni hukuk kuralları yazılmış hem de var olanların üstüne eklemeler yapılmıştır.

II. Dünya Savaşı’nın sonunda 60 milyona yakın sivil ve asker hayatını kaybetmiş, 50 milyon üstünde insan da yerinden edilmiştir. Bu insanların kimisi mülteci statüsüne (Nansen Pasaportu¹ vb. aracılığıyla-Islam and Bhuiyan, 2013: 246) benzer haklar elde ederken, kimisi ise sığınmacı ve ülkesi içinde yerinden edilmiş kişi statüsünde kalarak sıkıntılar çekmeye devam etmiştir. 1945 yılında kurulan BM’nin çabaları sonucunda İsviçre’nin Cenevre kentinde 1951 yılında, “Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme” imzalanmış, çoğunlukla “1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi” olarak adlandırılmıştır. Geniş çaplı ilk mülteci sözleşmesi olmasına rağmen kimi eksikleri olan bu sözleşmede (Kaplan, 2004: 495), özellikle bölge ve tarih kısıtlaması ön plana çıkmış, “Avrupa’da olan olaylar” ve “1 Ocak 1951 öncesi olaylar” gibi ifadeler yer almıştır (UNHCR, 2010a: 14-15). 1967 New York Mülteci Protokolü ile kaldırılan ‘bölge ve zaman kısıtlaması’ istisnai ülkelerde ‘bölge kısıtlaması’ olarak devam etmiş, protokol, bugüne kadar yaşanan sığınmacı ve mülteci problemlerine çözüm üretmeye devam etmiştir (Zolberg vd.,1990: 162-164).

Ayrıca, sözleşmenin çok fazla eleştirilmeyen ve bu yönde bir eğilimin meydana gelmesini engelleyen kimi maddeleri mevcuttur. Bu maddelerin hangileri olduğu 1951 Mülteci Sözleşmesi’nin 42/1. maddesinde açıkça belirtilmiştir. 42/1. maddenin en önemli özelliği, içeriğinde atf yaptığı maddelere çekince (rezerv) koyulamayacak olmasıdır. Kısacası, ülkeler çekince koyulması yasaklanmış bu maddeleri uygulamama ya da farklı yollarla uygulama şansına sahip olamayacaklar, kurallara sadık kalacaklardır. Bu bağlamda, mülteci tanımının yapıldığı ve mülteciliğin hangi durum ve koşullarda sona ereceğinin anlatıldığı 1. maddede; her türlü ayrımcılığın yasaklandığı 3. maddede; mültecilerin dini vecibelerini özgür bir biçimde yerine getirmeleri ve çocuklarına din eğitimleri konusunda kısıtlama yapılmaması gerektiğinin anlatıldığı 4. maddede; her mültecinin, sözleşmeye taraf olan ülkelerin topraklarında bulunurken mahkemelere özgür bir biçimde erişimlerinin sağlanacağından bahseden 16/1. maddede; 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin belki de en önemli maddesi olan 33. maddede (geri-göndermeme ilkesi=non-refoulement principle) (Bayraklı ve Keskin, 2017: 117-118); sözleşmeye taraf ülkelerin Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Toplumla sorumluluklarının anlatıldığı 36-46. (dahil) maddelerde mültecinin sahip olması gereken haklara değinilmiş, bir nevi ‘ortak külfet’ unsurları anlatılmıştır (Ertuğrul, 2022: 666-672).

Sırasıyla tüm bu maddelerin inceleyeceği bu çalışmada, mülteci tanımı, geri-göndermeme ilkesi vb. kimi önem arz eden maddeler daha yoğun bir biçimde analiz edilecek, diğer kısımlara da imkanlar ölçüsünde değinilecektir. Literatürdeki eksikliklerin giderilebilmesi ve makalenin daha iyi anlaşılabilmesi için konu içeriğindeki kanun maddeleri açıklanıp örnekler vasıtasıyla durum analizi yapılacak, sözleşmenin eksik yönleri daha net görülecektir. Konuya destekleyici olması anlamında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi hukuksal metinlere de atıflar yapılacak, Cenevre Mülteci Sözleşmesi ile paralel yönleri vurgulanacaktır.

¹ Milletler Cemiyeti tarafından vatansız kişilere, sığınmacılara ve mültecilere verilen bir seyahat belgesidir.

Yukarıda bahsedilen kanun maddelerini açıklayıp analiz etmeden önce, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin oluşumuna katkı sağlayan doğal ya da sonradan oluşturulmuş unsurlara kısa da olsa değinmek gerekir. Tarihsel olay ve olgularla hukuksal çalışmaların içi içe geçtiği bu dönemlerde ortaya çıkan kurallar, günümüze kadar gelen mülteci hukukunun kökenini oluşturmakta, sözleşmeye taraf ülkelerin sorunları çözme anlayışında ilk başvurdukları metot olmaktadır. Ayrıca bu konuda sorulması gereken kimi anekdotlar da yok değildir. 1967 New York Mülteci Protokolü'nde zaman ve bölge kısıtlamasının kaldırılmasıyla birlikte (Shah, 1999: 58-63), günümüze kadar pek bir değişime uğramadan gelen 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin çekince koyulamayan maddeleri tam olarak uygulanabilir mi?; bahsedilen kanun maddeleri bu haliyle devam etmeli mi?; başka bir sığınmacı ya da mülteci sözleşmesine ihtiyaç duyuluyor mu?; mülteci tanımının sosyolojik, hukuksal ve politik (teorik) ayrımı nasıl yapılabilir? gibi sorulara da cevap aranacak olan bu çalışmada, ilk olarak tarihsel süreçten bahsetmek gerekmektedir.

1. 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin Oluşum Süreci

Tarih boyunca göç hareketliliği var olmuş olsa da bu alandaki hukuksal düzenlemelerin varlığı 1945 sonrası döneme denk gelmektedir. Yüzyıllar önce yaşanan gelişmelerin arka planına bakıldığında, yeterli hukuksal düzenlemeler var olmasa da Ahde Vefa (Pacta Sunt Servanda) ilkesine benzer bir yükümlülük kavramı oluşmuş, bu süreç de paranın icadıyla şekillenmiştir. Paranın tek başına etkinliğinden ziyade, özellikle devletler arasında başlayan ticaret ilişkileriyle bu süreç vuku bulmuş, ülkeler arasında seyahat eden vatandaşlar yeri geldi mi tek taraflı, yeri geldi mi de Karşılıklılık İlkesi (Mütekabiliyet Esası) bağlamında kimi haklar kazanmıştır. Özellikle 14-18. yüzyıllar arasında ticarete gelişmiş ve bu dönemlere damgasını vuran Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti'nde de bu durum belli bir düzende yapılmıştır (Havrylyshyn, 2015: 82, 204). Ayrıca yakın çağlara geldikçe, güvenli ve sürekli bir ticaretin oluşabilmesi için hayati öneme sahip olan yabancı hakları, günümüzdeki uluslararası hukuk anlaşmalarıyla farklı konuları da kapsayıp daha geniş alana yayılmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde ise, I. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan Başkanı Woodrow Wilson tarafından "On Dört İlke (Fourteen Points)" yayınlanmış, hem bu perspektifte Milletler Cemiyeti kurulmuş hem de ülkelerin egemenlik sınırları içinde yer alan azınlıklarla ilgili haklardan bahsedilmiştir (Uzun, 2016: 62-63). Mülteci hakları anlamında bu dönemde yaşanan en önemli gelişme ise, Norveçli bilim insanı Fridtjof Nansen'in 'ilk mülteciler yüksek komiseri' olarak göreve atanması ve MC'nin bu alandaki faaliyetlerinde lider rolünde olmasıydı. Bolşevik Devrimi sonrasında yönetimi devralan kesim tarafından vatandaşlıktan çıkarılan 800.000'e yakın Beyaz Rus'un 450.000'e yakını Nansen Pasaport'u adlı belgeyle mültecilik statüsüne benzer bir hak kazanımı elde etmiş [Rus Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik=High Commission for Russian Refugees (HCR-1921) aracılığıyla], bu çalışmalarından ötürü Nansen 1922 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür (Hoyer, 1957: 249-250). Nansen'in ölümünden sonra 1930-1939 yılları arasında faaliyet gösterecek olan Nansen Uluslararası Mülteciler Ofisi önemli başarılarla imza atmış, Nazi Almanyası'nın zulmünden kaçan milyonlarca Yahudi'ye sığınacakları yer bulmaya çalışmıştır (Newman ve Selm, 2003: 36-39). Bundan ötürü 1938 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen bu örgüt de yerini Uluslararası Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (1938-1946) bırakmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, BM çatısı altında önce Uluslararası Mülteci Ofisi [International Refugee Organization (IRO-1946)], sonrasında da günümüzde halen etkinliğini devam ettiren Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [The United Nations High Commissioner for Refugees (BMMYK=UNHCR-1950)] kurulmuştur (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1016-1018).

BMMYK'nın kuruluşu mültecilerle ilgili önemli bir sözleşmenin oluşturulmasını hızlandırmış, 1950 yılında Vatansız Kişilerin Statüsüne Dair Sözleşme taslağı oluşturulmuş, 1951 yılına gelindiğinde ise bu taslak Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme adını almıştır. 2-25 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 26 katılımcı ülke, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgüt temsilcileri hazır bulunmuş, mülteci hukukuyla ilgili taslak metin tartışılıp 28 Temmuz 1951'de imzalanmıştır. Toplantıda Danimarkalı temsilci Knud Larsen'in başkanlığında iki başkan yardımcısı da görev yapmış, bu yardımcılardan birisi Belçika temsilcisi

Albert Herment iken, diğeri de Türkiye temsilcisi Talat Miras olmuştur (Hathaway, 2005: 530). Sadece imzacı 26 daimi ülkenin (yüksek imzacı taraflar-Türkiye de dahil) oy hakkının olduğu bu görüşmelerde, geçmişteki hukuksal metinlere atıf yapılarak sözleşme maddeleri oluşturulmuş, 1922-1924-1926-1928-1933-1938 ve 1948 tarihli mültecilerle ilgili kanun düzenlemeleri, sözleşmeleri ve protokolleri ön plana çıkmıştır. 1930 öncesi hukuksal düzenlemeler önem arz etmiş olsa da (İmamoğlu, 2020: 3-4), temel nitelikteki metinler 28 Ekim 1933 tarihli Mültecilerin Uluslararası Statüsüne Dair Sözleşme ve 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olmuştur (Ayrıca İHEB, Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 'başlangıç kısmı=ön söz' olarak nitelendirilen paragraflarında da teyit edilmiştir) (Whittaker, 2006: 45-54).

İnsan hak ve özgürlüklerine ve sığınmacı haklarına atıf yapan bu iki hukuksal metinde, geri-göndermeme ilkesinden ilk kez bahseden 1933 Mülteci Sözleşmesi'nin 3. maddesi ile; "herkesin zülüm altında iken başka bir ülkeye sığınma hakkının olduğu" yönünde düzenleme getiren İHEB'nin 14/1. maddesi ön plana çıkmış (United Nations, 2011: 14/1), kısacası bu belgeler Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ne kılavuzluk etmişlerdir (Poyraz, 2012: 63). Sözleşme 28 Temmuz 1951'de imzalanmasına rağmen 43. maddede bahsedilen; "sözleşme, altıncı ülkenin onayı ya da ilgili metnin kaydını takip eden 90. günden itibaren yürürlüğe girecektir" (UNHCR, 2010a: 35) şeklindeki ifadeden dolayı, sözleşmenin imzalanmasından yaklaşık üç yıl sonra, yani 22 Nisan 1954'te yürürlüğe girmiştir (Erayman, 2020: 521).

Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ne giden bu süreci kısaca anlattıktan sonra, sırasıyla çekince koyulamayan maddelerden bahsetmek gerekmektedir. Özellikle mülteci tanımının yapıldığı 1. madde ile geri-göndermeme ilkesinin anlatıldığı 33. madde üzerinde yoğunlaşmak anlamlı olacaktır. Çekince koyulamayan maddelerden (42/1. maddenin içeriğindeki) birisi olmamasına rağmen önem arz eden kimi kanun maddeleri de olacaktır. Örneğin 33. maddenin öncülü olan 32. madde gibi elzem konular bunlardan birisidir. İlk olarak, genel taslak olarak nitelendirilen üst yapıdan, yani 42. maddeden başlamak mantıklı olacaktır.

2. 42. Madde Bağlamında Çekince (Rezerv) Koyulamayan Alt Maddeler

Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin üzerinden 70 yıl geçmesine rağmen hem uygulanan maddeleri hem de uluslararası hukuk bağlamında saygınlığı devam etmekte, sözleşmenin kimi eksik yönleri olsa da mültecilerin sorunlarını çözme noktasında hukukçuların, devletlerin, örgütlerin ve bireylerin başvurduğu resmi bir temel metin olmaktadır. 1951 yılında imzacı 26 daimi ülke, her ne kadar tüm maddelerin önem arz ettiğini vurgulasa da özellikle çekince koyulamayacak maddeleri ayrı bir tartışma konusu yapmış, bazı kesimlerin itirazlarına rağmen bu maddeler çekince dışı bırakılarak bir nevi koruma altına alınmıştır. Ülkelerin; "bu maddeleri uygulamayacağım ya da şerh koyuyorum" diyemeyeceği bir hal alan maddeler, 1, 3, 4, 16/1, 33, 36-46. (dahil) maddeler olarak belirlenmiş, bunların dışındaki maddelere ise çekince koyulabileceği açıkça belirtilmiştir. Bilindiği üzere, bir ülkenin Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ni *imzalaması* ve ülkesi parlamentosunda ya da yetkili birimlerince *onaylaması* sonrasında, bu onaylamayı Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin kayıtlara geçirmesiyle *taraf olma* durumu başlar (39/1/2/3. madde). Üç farklı hukuksal işlemden sonra o ülke için işlerlik kazanan sözleşme, bu üç aşamada da 42/1. maddede bahsedilen alt maddelere çekince koyulamayacağını belirtmektedir (UNHCR, 2010a: 35).

Ayrıca, çekince koyulabilecek maddeler için de ek bir bilginin olduğu 42/2. maddede; "eğer ülkeler yukarıda bahsedilen 42/1'de sayılan maddeler dışındaki maddelere çekince koyarlarsa, BM Genel Sekreteri'ne gönderecekleri bir mektupla (iletişimle=bildirimle) bu çekinceyi geri alma hakkına sahip olacaklardır" (UNHCR, 2010a: 35). Kısacası, yaklaşık 30 madde için çekince koyma hakkına sahip olan taraf devletler, istedikleri an bu çekinceyi kaldırma hakkını da saklı tutmakta, Genel Sekreter'e bildirimle süreç tamamlanmaktadır. Mülteci Sözleşmesi'nin 1. maddesinde, hangi koşullar altında mülteci hakkı kazanılabileceği vurgusu yapılmakta, bu hakkın kaybedilmesi noktasında kimi koşullardan da bahsedilmektedir. Bu çalışmada, literatürde karışıklığa neden olan sosyolojik, hukuksal ve politik (teorik) hak kazanımları noktasında ne tür bir ayırım yapıldığı (1. madde bağlamında) anlatılacak, önemli noktalara değinilecektir.

2.1. Mülteci Tanımı: 1. Madde

Sözleşmenin 33. maddesi ile birlikte en önemli maddelerinden birisi olan 1. madde, kendi içinde de kategorilere ayrılmakta, önem arz eden kimi bölümleri ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi de mültecinin tanımının yapıldığı 1/A(1). maddesidir. Önem arz etmesinin en önemli nedeni ise, 1951 mülteci sözleşmesinin belkemiğini oluşturmasıdır. Bu andan itibaren sözleşmeye taraf ülkeler ve onlara bağlı devlet kuruluşları bu tanıma kullanarak mülteciyi tespit etmiştir. A bölümünün 1. fıkrasında yer alan bu madde, 1/B bölümünden bağımsız olarak düşünüldüğünde aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

Mülteci, 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut milliyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunuyorsa, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi ya da kişiler olarak tanımlanmaktadır (UNHCR, 2010a: 14).

Yukarıda bahsedilen tanımın kısa bir hukuksal analizi yapılırsa, kategorileşen bir anlam yoğunluğunun ortaya çıktığı görülecektir. Bu kategoriler sosyolojik, hukuki ve politik (teorik) olacak, yazının ileriki kısımlarında anlatılacaktır. Öncelikle, 1967 New York Mülteci Protokolü ile kaldırılan ve günümüzde geçerliliği olmayan “1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar” ifadesi açıklanıp, sonrasında ise, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin değişmeden günümüze kadar gelen kısımları (mülteci tanımının içeriği vb.) ile devam etmek gerekirse şunlar söylenebilir.

Bilindiği üzere, II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu büyük yıkımdan dolayı 50 milyona yakın insan mülteci konumuna düşmüş, bu sorunun çözüme kavuşturulması için 1945-1951 yılları arası temel alınmıştır (Gündüz, 2018: 15). Savaşın neden olduğu adaletsizlik anlayışı, Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi (1945-1946) ile kısmi olarak sağlanmış olsa da dünya devletlerini bekleyen başka hukuksal sorunlar baş göstermiştir. Bunlardan birisi de mülteci sorunu olmuş, bir bütün olarak değil de sadece II. Dünya Savaşı'ndan kalan sorunlar bağlamında değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Kısacası, sözleşmeye imza atan ya da taraf olan ülkeler, herhangi bir öngöründe bulunmadan sadece o an için geçici çözümlere odaklanmıştır. Ayrıca, bu duruma neden olan zaman kısıtlaması ile ilgili sorunun 1967 New York Protokolü ile çözüme kavuşturulmasıyla ülkelerin yüzleşmeleri gereken mülteci problemleri de artış göstermiştir. Dünyadaki çatışmalar ve savaşlar sonucunda giderek artan zorunlu göç hareketleri buna örnek gösterilebilir (Barsky, 1994: 26-29).

Yukarıdaki “mülteci tanımı” bağlamında bahsedilen ve tanımın içinde yer alan diğer bir konu da “ırk” kavramı ile ilgili yaşanan hukuk dışı eylemlerdir. Belli bir ırka mensup olan kişi ya da kişilerin maruz kaldığı ayrımcılık bu kavramın ön plana çıkmasına neden olmuş, özellikle çok ırklı ve heterojen bir toplum yapısına sahip devletlerde bu hukuksal ihlaller artış göstermiş, bu durum bir ırkın diğer bir ırka üstünlük mücadelesine dönüşmüştür. Bu konu perspektifinde verilebilecek en iyi örnek, Alman (Germen) ırkının üstünlüğünü ifade eden, Almanları ve bazı Kuzey Avrupa topluluklarını “ari ırk (aryan race)” kategorisine dahil edip Nazizm ideolojisini ön plana çıkaran anlayış olmaktadır (Goodrick-Clarke, 2004: 194).

Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin tanımında bahsedilen ve mülteci olmayı sağlayan zulüm çeşitlerinden birisi de “dini zulüm” çeşididir. Bu bağlamda din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili hak kazanımı ortaya çıkmakta, bu konuda kimi örneklerle konuyu çeşitlendirmek gerekmektedir. Yüzyıllar boyunca sorun olan bu kavram, özellikle tek Tanrılı dinlerin orta çıkmasıyla zirve yapmış, yaklaşık 100-150 bin arası Yahudi'nin 1492'de İspanya'dan Osmanlı Devleti'ne sürülmesiyle gün yüzüne çıkmıştır (Medding, 2008: 16-17). Önce Portekiz, Fransa ve Kuzey Afrika ülkelerine sığınan Yahudiler, en sonunda Osmanlı Devleti'nin çağrısı üzerine İstanbul'a gelmişlerdir (Barkın, 2004: 336-337). Dönemin padişahı II. Bayezid, “ülkesine gelen Yahudilere hoşgörülü davranılmasını emretmiş, bu göçmenlere önce ikamet izni sonra da Osmanlı vatandaşlığı verileceğini” duyurmuştur. Sefarad Yahudileri olarak bilinen bu insanlar, yüzyıllarca Osmanlı topraklarında huzur içinde yaşamışlar,

İsrail'in 14 Mayıs 1948'de kurulmasından sonra kademeli olarak bu ülkeye göç etmişlerdir (Masters, 2001: 52).

Dini özgürlüklerin suistimal edilmesi bağlamında günümüzde de hukuksal ihlaller devam etmekte, Asya coğrafyasında yaşanan kimi olaylar bu duruma örnek gösterilmektedir. Arakanlı Müslümanlar (Rohingyalılar) olarak bilinen, Myanmar (Burma) devletinin toprakları içinde yaşayan ve baskılar sonucu Bangladeş'e kaçmak zorunda kalan bu sığınmacı grubu, sadece Müslüman olduklarından dolayı bu zulme maruz kalmıştır. Tek başına devletin baskıcı ve müdahaleci çabaları olmamış, Burmalı Budistlerin de Müslümanlara karşı saldırıları olmuştur. Hukuksal anlamda merak edilen durum ise, dini anlamda zulmü yapanın sadece devlet mi olması gerektiği hususudur! 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin 1/A(1). maddesinde de bahsedilen “zulüm altında olma durumu” (Güler, 2016: 47-48), tam da bu bağlamda ortaya çıkmakta, dini baskıları sadece devletlerin değil, devlet-dışı aktörlerin de yapması durumunda bu kişilerin mülteciliğe hak kazanabileceğini kanıtlamaktadır (Türkay, 2022: 201-202).

Dünya genelinde, bağlı bulunduğu milliyetten dolayı ayrımcılığa maruz kalan insanlar olmakta, bu durum etnik ya da mezhepsel ayrımcılık olarak da ön plana çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından, özellikle Baltık ülkelerinde büyük bir değişim yaşanmış, günümüze kadar ABD destekli iktidarlar gücü elinde tutmuş, bu ülkelerde yaşayan kimi Rus kökenli vatandaşlar etnik ayrımcılığa maruz kalmıştır (Vetik ve Helemae, 2011: 19). Bölgede yaşayan Rus kökenli kişilere vatandaşlık verilmediği (ayrımcılık yasağı ile ilgilidir), özellikle Sovyetlerin yıkıldığı 1991 öncesi dönemde Estonya gibi ülkelerde doğan Eston kökenli çocuklara vatandaşlık verilirken, Rus etnik yapısından olan çocuklara vatandaşlık verilmediği görülmüştür (AB vatandaşlık kimliği olan eğitimli Rus kesim, bu gibi nedenlerden dolayı ya başka AB ülkelerine ya da Rusya'ya göç etmektedir, Vetik ve Helemae, 2011: 16, 42). Estonya'da yaşayan Rus kökenli vatandaşların kamu dairelerinde pek tercih edilmediği, tercih edilenlerin de Rus etnik kökenini pek vurgulamayan kişilerden oluştuğu görülmüştür (Vetik ve Helemae, 2011: 93). Tüm bu ayrımcı eylemler, 2007 yılında yaşanan “Bronz Asker Heykeli Krizi” (Rus-Eston krizini derinleştiren olay)'nin ardından artış göstermiş, Eston topluluğu ve Rus azınlığı arasındaki sorunların artmasına neden olmuştur (Vetik ve Helemae, 2011: 23, 177).

Mülteci tanımının içindeki diğer bir tasnif olan “belli bir toplumsal gruba mensubiyet” ifadesinin hukuki bağlamda çok fazla bilinmeyen ve literatürde pek vurgulanmayan önemli bir özelliği vardır. Bu ifadeyi, Cenevre Mülteci Sözleşmesi maddeleri görüşüldüğü esnada hukuksal çeşitlilik oluşturması manasında İsveç delegesi (İsveçli hukukçu ve diplomat Bror Arvid Sture Petren) ekletmiştir. Kimi iddialara göre LGBT hakları için, kimi iddialara göre ise mülteci olacak kişileri, ırkı, dini, milliyeti ve siyasi düşünceleri dışında meydana gelen bir zulüm konusu içine dahil edebilmek için bu kısım eklenmiştir (The Asylumist, 2014). Mülteci tanımının içinde yer alan diğer ifadelerin daha önemli olduğu algısı oluşsa da kendini yenileyebilmesi ve meydana gelen başka sorunlara çözüm bulabilmesi anlamında bu ifadenin daha önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konu, özellikle kadın, çocuk ve engelli mültecilerin hassas grupları oluşturması vesilesiyle daha fazla korunmaya muhtaç olduğu durumlarda, hukuksal düzlemde ön plana çıkan bir sınıflama olarak belirmektedir. Özellikle 1979 sonrası dönemde, cinsel tercihleri ya da kadın hakları ihlalleri nedeniyle İran vb. ülkelerde ölüm cezasına çarptırıldıkları için Türkiye gibi transit geçiş güzergahında bulunan topraklara gelip BMMYK vasıtasıyla mültecilik statüsü almaya çalışan sığınmacılar (Türkiye, Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ni coğrafi çekince ile kabul ettiği için İran vatandaşı olan bu kişiler Türkiye resmi makamlarından mültecilik statüsü alamamaktadırlar), mülteci tanımının “belli bir toplumsal gruba mensubiyet” ifadesini gerekçe olarak sunmaktadırlar (Simeon, 2010: 194).

Mülteci tanımının içeriğinde yer alan diğer bir ifade de “politik düşünceleri nedeniyle zorunlu göçe (iltica)” maruz kalan kişilerdir. Bindığı üzere, siyasi düşünceleri nedeniyle baskıya maruz kalan insan sayısı da dünya genelinde yaygınlaşmış, bireysel iltica başvurularında artışlar yaşanmıştır. Bu konunun değerlendirilme biçimi, baskıya maruz kalınan ülkedeki hukuk kurallarından çok, genelgeçer bir yapıya kavuşmuş olan uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasıyla şekillenecektir. Örnek vermek gerekirse, İran'da recm (taşlanarak öldürülme) vb. ceza türleri bulunmakta (Asgharzadeh, 2007: 111), bu tür şeriatla ilgili cezaların devletler hukuku manasında karşılığı yoktur (ABD vb. ülkelerde hukuksal kararlar sonucu verilen ölüm cezaları hariç). Bundan dolayıdır ki zulümden kaçan

kişinin koşulları değerlendirilirken, geldiği ülkenin hukukundan çok uluslararası (devletler) hukuk ve mülteci hukuku düzeni dikkate alınmalıdır.

Mülteci tanımının diğer bir unsuru da mülteci olmak için başvurusu alınan kişi ya da kişilerin (vatandaşlığı olsun ya da olmasın) ülkesinin dışında olması, belli bir zulüm görme korkusu yaşaması ve ülkesine dönememesi durumudur. Bu konuda literatürde pek bahsedilmeyen hukuksal bir eksiklik oluşmakta, mültecilik statüsü almaları gerekirken bundan mahrum bırakılan “ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler”, ülkelerinden çıkamamış olsalar da aynı zulümü yaşamakta, hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Zulüm tehlikesi altındaki bu insanlar için kimi çözüm önerileri sunulabilir. Bu bağlamda BMMYK çatısı altında bir birim kurulmalı ve başka ülkelere gitmeleri için bu insanlara mültecilik hakkı verilmelidir. 1951’de sözleşmenin imzalandığı dönem itibariyle “ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler”in sayısı günümüzdeki rakamlara ulaşmadığı için bu konuda bir ekleme yapılması gerekmektedir (Foster, 2007: 346, 354).

Mülteci tanımının unsurlarını anlattıktan sonra, sıra 1/A ve 1/B sayılı kanun maddelerine gelmiş, 1/B’yi anlatmadan önce 1/A ile ilgili kimi mülteci tanımlarına (analizlerine) değinmek gerekmektedir. Sosyolojik anlamda tanım (analiz) yapılırsa, kişi eğer Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nde bulunan mülteci tanımının şartlarını sağlıyorsa, zulme uğradığı andan itibaren (zulme uğradığı kaynak ülkede bulursa bile) mülteciliğe hak kazanmış olur. Hukuksal anlamda tanım (analiz) yapıldığında ise, kişi Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nde bulunan mülteci tanımının şartlarını sağlıyor olsa dahi, zulümden kaçıp geldiği ülkeden, üçüncü bir devletten ya da BMMYK’dan resmi anlamda sonuçlanan (yazılı) bir mültecilik statüsü almadığı sürece “mülteci” olarak adlandırılmaz. Kısacası hukuksal analiz durumu, oluşabilecek herhangi bir pürüz durumunda (kişinin beyanının gerçek dışı çıkması vb. haller) mültecilik başvurusunun olumsuz sonuçlanacağını da göz önüne almak gerektiğine vurgu yapmaktır. Bahsedilmesi gereken üçüncü bir tanım (analiz) ise teorik=politik bakış açısı olmakta, sığınmacı ve mülteci sorununa farklı bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda kişi, zulümden dolayı kaynak ülkesinden kaçıp başka bir ülkeye ulaşmış, Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nde bulunan mülteci tanımının şartlarını sağlıyor ama mültecilik statüsüne resmi anlamda başvurmamış olsa dahi “mülteci” olarak adlandırılır (politik=teorik tanım değil de hukuksal tanım yapanlar bu durumda bu kişiler için “geçici koruma altındakiler, şartlı mülteci=sığınmacı” vb. ifadeleri kullanırlar) (mültecilikle ilgili detaylı bilgi için Bkz. Hathaway, 2005: 279, 303-305, 311, 318, 327, 572, 941-942) (üç farklı tanımda da zaman ve bölge kısıtlaması kaldırılarak 1967 New York Mülteci Protokolü bağlamında analiz yapılmıştır. Coğrafi çekince koyan Türkiye gibi ülkeler ise ‘istisna’ kısmında yer almaktadır-Kirişçi, 2003: 97-98). Özetle, bir kişi Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nde bulunan mülteci tanımının şartlarını sağlıyorsa: Sosyolojik tanıma göre zulme uğradığı ülkede; Teorik (Politik) tanıma göre zulümden kaçıp geldiği ülkede; Hukuksal tanıma göre ise zulümden kaçıp geldiği ülke, BMMYK ya da üçüncü bir ülke tarafından resmi (yazılı) anlamda verilmesi şartıyla “mülteci” statüsü alır.²

Sözleşmenin 1/B maddesinde ise, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nde ülkelerin yararlandığı bir hak iken, 1967 New York Protokolü ile kaldırılan zaman ve bölge kısıtlaması yer almaktadır. Cenevre Sözleşmesi’nin B bölümünün 1/a ve 1/b fıkrasında bahsedilen bu konu, devletlere iki farklı seçenek sunmuş, sözleşmeyi, ya “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da meydana gelen olaylar” (1/a) veya “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da ya da bu bölgenin dışında meydana gelen olaylar” (1/b) anlamında yorumlayabilecekleri hakkını tanımıştır. Taraf devletler, sözleşmeyi imzaladığı, onayladığı veya bu hukuksal metne taraf olduğu an 1/a ya da 1/b fıkralarından birisini seçecekler, bu mütalaada resmi bir beyanda bulunacaklardır (UNHCR, 2010a: 14-15). Türkiye, Monako, Madagaskar ve Kongo gibi ülkeler bu maddenin 1/a fıkrasını seçmiş, bir nevi “sadece Avrupa’da meydana gelen olaylardan dolayı mültecilik hakkı verilir” şeklinde bir beyanda bulunmuşlardır. Ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş ve derin bir yapıya sahip olan Türkiye’nin uyguladığı “coğrafi çekince” kavramı ise (1967 New York Protokolü’nde zaman ve bölge kısıtlaması kaldırılmış olsa da), Türkiye’nin saklı hakkı olarak kalmış, günümüze kadar herhangi bir değişime uğramadan gelmiştir.

Örneğin, 2010 sonrası dönemde Türkiye’ye Orta Doğu ve Orta Asya’dan kaynaklı göç dalgasıyla gelenlerin hukuksal anlamda “mülteci” olarak ifade edilemeyeceği bilinmelidir. Türkiye’ye

² Makalenin yazarına ait olan bu sınıflandırmada (tanım=analiz), mülteci sorununun çözümü için sosyolojik, hukuksal ve politik (teorik) unsurların bir arada analiz edilmesi gerektiğine vurgu yapılmakta, bu konudaki olaylar ancak bir bütün halinde değerlendirildiğinde doğru bir sonuca ulaşılacağı algısı oluşmaktadır.

bu bölgelerden gelen insanlar buldukları statüye göre “geçici koruma altındaki kişiler” (Suriyeliler vb.), “şartlı mülteciler=sığınmacılar (Iraklılar, Afganistanlılar vb.)” ya da “ikincil koruma altındakiler” (ilk iki statüye dahil olmayıp ülkelerine dönmeleri halinde ölüm tehlikesi yaşayacaklar, insanlık dışı muameleye ya da işkenceye maruz kalacaklar vb.) olarak adlandırılır (Mevzuat, 2023: 24-25, 36). 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’ne göre, “Avrupa’da meydana gelen olaylar sonucu zulme uğrayıp Türkiye’ye gelenler ise ‘mülteci’ olma başvurusunda bulunup bu statüyü alma hakkına sahiptir” (UNHCR, 2010a: 14-15). Yukarıda bahsedilen statüler içinde vatandaşlık haklarına en yakın olanı “mülteci” statüsüdür. İleride bu kişilerin “mülteci” statüsü aldıkları ülkede vatandaş olma şansları da artmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu insanlar, ya BMMYK, ya sığındıkları ülke ya da gidecekleri üçüncü bir ülkeden “mülteci” statüsü almak için yoğun bir mücadele içine girerler.

42. maddenin içinde yer alan ve çekince koyulamayan bir niteliğe sahip olan 1. maddenin mülteciliğin kazanılmasıyla ilgili bölümlerinin yanında, mülteciliğin kaybedilmesiyle ilgili bölümleri de sözleşme sayfalarına dahil edilmiş, 1/C’nin içinde tasvir edilmiştir. Mültecilik statüsünü kazanmış birisi, “vatandaşı olduğu ülkenin korumasından tekrardan yararlanmak isterse [1/C(1)]; kaçtığı ülkesinin vatandaşlığını kaybetmesine rağmen tekrardan o ülkenin vatandaşlığını kazanırsa [1/C(2)]; üçüncü bir ülkenin vatandaşlığını alıp o ülkenin korumasından yararlanırsa [1/C(3)]; belli bir korkudan dolayı terk ettiği ülkeye kendi arzusuyla yerleşmek amacıyla dönmüşse [1/C(4)]; mülteci olarak tanınmasını sağlayan şartlar ortadan kalkmışsa ve daha önce vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanma hali oluşmuşsa [1/C(5)]; eğer vatandaşlığı yoksa, mülteci olarak tanınmasını sağlayan şartlar ortadan kalkmışsa ve daha önce ikamet ettiği ülkenin korumasından yararlanma durumu belirmişse” [1/C(6)] (UNHCR, 2010a: 15-16), 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi vasıtasıyla aldığı mültecilik statüsünü kaybeder. Bu bahsedilen maddelerin hemen hemen hepsinde mültecinin davranışları, psikolojisi ve sözlü ifadeleri de incelenecek, gönüllülük esası dikkate alınacaktır (Öztürk, 2016: 419-421).

Bunlara ek olarak, sözleşmede yer alan mülteci uygulamasının sona erdiği durumlar da mevcut olmakta, eğer kişinin, BMMYK’nın dışında yer alan bir BM organı ya da örgütünden yardım aldığı tespit edilirse o kişiye mültecilik statüsü verilmeyecektir (1/D) (UNHCR, 2010a: 16). “Birleşmiş Milletler Yakın Doğu’daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA-1949)” ve “Birleşmiş Milletler Kore İmar Ajansı (UNKRA-1950)” gibi mülteci örgütlerinden mültecilik statüsü almış kişilere ikinci bir mültecilik statüsü verilmeyeceği belirtilmiştir (UNHCR, 2010a: 16). Hem 1950-1953 yıllarında yaşanmış olan Kore Savaşı hem de 1948 yılında İsrail’in kurulmasıyla başlayan Arap-İsrail Savaşları neticesinde yüzbinlerce insan sığınmacı durumuna düşmüş, BM’nin kurduğu bölgesel örgütler aracılığıyla mültecilik statüsü almışlardır. Özellikle Lübnan vb. ülkelerin banliyölerinde yaşayan Filistinli mülteciler, 70 yıldan uzun bir süredir mültecilik statüsü içinde yer almalarına rağmen ‘1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin hak kazanımlarını elde edemeyen bir topluluk’ olarak birçok sorunla yüzleşmeye devam etmektedir (Barak, 2017: 161).

Ayrıca sözleşmenin 1/E maddesine göre şu ifadeler de yer almıştır; “sığındığı ülkenin vatandaşlığını alan kişilere ayrıca mültecilik statüsü verilmeyecek, sözleşme maddeleri uygulanmayacaktır” (UNHCR, 2010a: 16). Bu kural, bir ülkenin içinde yaşayan başka ülke soydaşları için, yani azınlıklar için uygulanan bir madde olarak belirmektedir. 20 Şubat 2014 yılındaki çatışmalarla başlayan ve 2022 yılında Rusya’nın Ukrayna’yı işgali ile devam eden süreçler, etnik azınlık sorununu da beraberinde getirmiştir. Ukrayna’nın Donetsk bölgesinde yaşayan ve Rus etnik yapısına sahip Ukrayna vatandaşları, çatışmalar başlamadan önce Rusya’ya sığınmış, Rusya da bu etnik azınlığa önce vatandaşlarıyla benzer haklar vermiş, sonra da bu insanların Rus vatandaşı olmalarının yolunu açmıştır (Lonardo, 2023: 6-10). Rus vatandaşlığı alan bu kişilerin ayrıca mülteci statüsü alması beklenemez.

Bahsedilmesi gereken son kısım ise 1/F maddesi olarak ortaya çıkmakta, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan gelişmelerle paralel bir konu bütünlüğü oluşturmaktadır. Büyük bir yıkıma ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan bu savaş sonucunda, özellikle Yahudilere vb. toplumlara karşı gerçekleştirilen soykırım suçu bağlamında 1945-1946 yılları arasında Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi kurulmuş, Nazi komutanlarına karşı yargılamalar başlamıştır. Yargılanan bu kişiler, hem ülke içindeki katliamlara göz yumdukları hem de 50 milyona yakın insanın sığınmacı konumuna düşmesine neden oldukları için farklı kategorilerde yargılanmışlardır. Nürnberg’deki yargılamanın metinlerine giren bu konular (Bozbeyoğlu, 2015: 62), Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin

1/F maddesine de dahil edilmiş, günümüze kadar birçok ulusal ve uluslararası hukuk davasında referans olarak ön plana çıkmıştır. Bu perspektifte, “barışa karşı suç, savaş suçu ve insanlığa karşı suç işleyenler [1/F(a)]; mülteci olarak sığındığı ülkeye gelmeden önce, sığındığı ülke dışında bir yerde siyasi nitelikte olmayan bir adi suç (ağır suç olarak bilinen yüz kızartıcı suçlar; hırsızlık, taciz, cinayet, dolandırıcılık, rüşvet vb.) işlemiş olanlar [1/F(b)]; Birleşmiş Milletler’in amaç ve ilkelerine karşı suç işlemiş kişiler [1/F(c)], sözleşmenin mültecilik statüsünden ve haklarından yararlanamaz” denmiştir (UNHCR, 2010a: 16).

2.2. Ayrımcılık Yasağı ve Din Özgürlüğü: 3. ve 4. Maddeler

42. madde içinde yer alan ve çekince koyulamayan kategori içine dahil edilen 3. ve 4. maddeler, ayrımcılığı yasaklayan, din ve vicdan özgürlüğüne pozitif atıf yapan ve sonrasında oluşturulan hukuksal metinlere kaynak oluşturan bir statüdedir. Nasıl ki Cenevre Mülteci Sözleşmesi, 1933 Sözleşmesi ve 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nden kaynak almışsa, Cenevre Mülteci Sözleşmesi de ardılı anlaşmalara kaynak oluşturmuştur (Turan ve Şaşkın, 2017: 48-50). Bu minvalde öncelikle, ayrımcılıkla bağlantısı beliren ve çekince koyulamayan kısma dahil olan 3. maddeden başlamak gerekmektedir.

2.2.1. Ayrımcılık Yasağı: 3. Madde

3. madde; “taraf devletlerin, sözleşmede var olan maddeleri, ırk, din ya da gelinen kaynak ülkesi anlamında ayırım yapmadan mültecilere uygulamaları gerektiğinden” bahsetmekte (UNHCR, 2010a: 17), eşitlikçi bir bakış açısının önemine vurgu yapmaktadır. Bu kısım sözleşme maddesinde kısa bir paragrafla açıklandığı için, verilebilecek bir örnekle konuyu detaylandırmak gerekmektedir. Bilindiği üzere Arap Baharı sonucunda Suriye’de yaşanan çatışmalarla birlikte milyonlarca insan ülkesinden kaçmak zorunda kalmış ve Türkiye üzerinden Batılı ülkelere gitmeye başlamıştır. Özellikle Macaristan, Sırbistan ve Avusturya gibi ülkeler, sağcı partilerin İslamofobi politikaları yüzünden sığınmacıları ülkelerine almak istememişler, kendi oluşturdukları insan hakları ve özgürlüklerini hiçe saymışlardır. 2022 yılına gelindiğinde ise, Hristiyan olan Batılı ülkeler, Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında ülkesini terk eden ve coğrafi açıdan Batı’ya yakın gözüken Ukraynalı sığınmacılara her türlü yardımı yapmaya özen göstermişlerdir (Dadush ve Neil, 2022: 3-7). Farklı dönemlerde yaşanan bu iki örnek vaka, Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin ‘ayrımcılık yasağı’ ile ilgili maddesinin hangi durum ve koşullarda işlerlik kazandığını göstermiş, kimi zaman dini inancından dolayı, kimi zaman da etnik yapısından dolayı ayrımcılığa maruz kalan insanları gözler önüne sermiştir.

2.2.2. Din ve Vicdan Özgürlüğü: 4. Madde

Bu maddede sadece mültecilerin sahip olması gereken din ve vicdan özgürlüğünden değil, mültecinin ailesinin kazandığı haklardan da bahsedilmesi anlamında çok yönlü bir anlam bütünlüğü ortaya çıkmış, mülteci statüsündeki kişinin çocuklarının, o ülkedeki vatandaşların çocuklarıyla benzer dini eğitim hakkına sahip olması gerektiğinden bahsedilmiştir (UNHCR, 2010a: 17). Tarihsel anlamda analiz edildiğinde, 1492’de Yahudilerin İspanya’dan İstanbul’a göçünün de dini özgürlüklerle bağlantılı olarak gerçekleştiği ve günümüzdeki olaylara ışık tuttuğu anlaşılacaktır. 21. yüzyıla yaklaştıkça benzer vakalar artmış, tüm dünyayı etkiler olmuştur. Daha önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere, Arakanlı Müslümanlar (Rohingyalılar)’ın, hem Myanmar hükümeti tarafından hem de Burmalı Budistler tarafından baskıya maruz kalması sonucu milyonlarca insan Bangladeş’e sığınmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda AİHS’nin 3. maddesi de ihlal edilmiş, bu insanlar, işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ile yüzleşmek zorunda kalmıştır (Ciğer, 2015: 76).

Bu iki madde de mülteci hakkını kazanmış kişiler için büyük önem arz etmiş, ayrımcılığa uğramadan dini vecibelerini yerine getirmeleri hayati öneme sahip olmuştur. 1933-1945 yılları arasında benzer problemlerle yüzleşen Batılı ülkeler mevcut Anayasalarında din ve vicdan

özgürlüğünü koruma altına almış olsalar da bu konudaki ihlaller artmakta, bu durum “İslamofobi” kavramıyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda verilebilecek en iyi örnek ise, 1992-1995 yılları arasında Avrupa’nın ortasında yaşanan Yugoslavya İç Savaşı ve neden olduğu Bosna Katliamı’dır. Bosna Savaşı esnasında Srebrenitsa Katliamı vuku bulmuş, hukuksal anlamda hak arama yeri ise Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi olmuştur (Kerr, 2004: 102). Etnik temizlikten sorumlu tutulan üst düzey asker ve siyasilere geç de olsa gerekli cezayı almışlar, “Berlin’de hakimler var” deyişi bir anlam kazanmıştır.

2.3. Mahkemelere Açık Erişim: 16/1. Madde

Zulümden kaçarak bir ülkeye sığınan kişi için en önemli unsur, o ülkede oluşabilecek bir hukuksuzluk durumunda adil ve eşit bir yargıya erişebilmesi olmaktadır. Kişi sığınmacı statüsündeyken (BMMYK’ya göre, “uluslararası koruma arayan kişilere sığınmacı denmektedir”-Uzun, 2020: 2031), resmi anlamda mültecilik statüsü kesinleşmemiş olsa dahi, kişinin mevcut durumunun incelenmesi ve ilk verdiği beyanın dikkate alınması gerekmektedir. Gerekli incelemeleri yapan ülke birimleri, somut delilleri de dikkate alarak kişinin zulümden kaçıp kaçmadığına hüküm getirebilir. Gerekli koşulları sağlayan ve mültecilik statüsü alan kişi ise, ülkede yaşayan vatandaşlara yakın kimi hukuksal (kazanılacak haklar, ülkenin kanunlarına göre farklılık arz edebilir) haklara sahip olacaktır.

1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin 16/1. maddesine göre, “mülteciler, taraf devletlerin mahkemelerine serbestçe ve kolayca başvuru haklarına sahip olacaklar” şeklinde bir beyanda bulunmuş (UNHCR, 2010a: 21), yaşanabilecek bir hukuksuzluk ya da bu konuda şüphe uyandırıcı bir durum oluşması halinde savcılık birimi tarafından gerekli incelemelerin yapılması hükümlere bağlanmıştır (Aras, 2022: 46-47). Bu konuda verilebilecek örnek ise, Batılı ülkelere sığınan ve mültecilik statüsü alan kişilere yönelik politiklardır. Günümüzün dünyasında, iltica, sığınma ve mültecilik hakları politik bir malzeme olarak kullanılmakta ve böylece siyasallaştırılmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerindeki sağ kökenli partilerin Müslümanlara yönelik ayrımcı davranışlarıyla şekillenen bu durum (İslamofobi), mültecilere karşı saldırıları artırmış, bu konuda oluşan davaların artmasına neden olmuştur (Fekete, 2009: 196-200). Saldırıya maruz kalan bir mülteci mahkemeler önünde eşit bir şekilde kendini savunmadığı sürece, “Avrupalı ülkelerin medeniyetin merkezi oldukları” yönündeki algı da sorgulanmaya muhtaç olmaktadır. 42. maddenin içinde yer alan ve çekince koyulamayan bir diğer alt madde de 33. madde olarak belirlemekte, sözleşmenin 1. maddesi ile birlikte en önemli kısımlardan birisini oluşturmaktadır.

2.4. Geri-Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesi: 32. ve 33. Maddeler

Zulümden kaçarak bir ülkeye giriş yapan ve sığınmacı konumunda olan kişi için geri-göndermeme ilkesi hayati öneme sahip olmaktadır. Mülteci tanımında yer alan unsurlardan dolayı kaynak ülkesinden çıkış yaptıktan sonra tekrardan o ülkeye gönderilmek, çoğunlukla o kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmaktadır. Ayrıca, 32. ve 33. maddenin bağlantısı mülteciye bir hak kazanımı verirken, kimi durumlarda bu süreç mevcut hak kazanımının geri alınması olarak belirmektedir. Şu ifadeden bu durum anlaşılmalıdır; “sözleşmeye imza atan taraf ülkeler, topraklarında yasal olarak bulunan bir mülteciyi, ulusal güvenlik ve kamu düzeni gibi nedenler dışında sınır dışı etmeyeceklerdir (32/1. madde). Oluşabilecek bir sınır dışı durumunda mültecinin kendisini savunması ve mahkemelere erişiminin sağlanması (16/1. madde) gerekmektedir (mülteci, ulusal güvenlik ve kamu düzeni ile ilgili olarak asılsız suçlamalarla karşılaşabilir). Mültecinin kendisini ifade etmesi, delil sunması, temyize gidebilmesi ve yetkili makamın ya da yetkili makamlarca atanan kişi ya da kişiler önünde temsil edilme hakkına sahip olması gerekmektedir (32/2. madde). Ayrıca taraf ülkeler, bu duruma maruz kalan bir mülteciye, üçüncü bir ülkeye yasal yollardan gidişi için belli bir süre tanıyacaktır. Taraf devletler, oluşabilecek bir hukuksuzluk ya da olağanüstü bir hale karşı, içişleri (ilk etapta kolluk kuvvetleri, ardından da hukuksal metotlar aracılığıyla) bağlamında önlem alma hakkını saklı tutmaktadır” (32/3. madde) (UNHCR, 2010a: 29-30).

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, özellikle ulusal güvenliği tehdit eden unsurlar ya da kamu düzenini bozan kriminal vakalar, ülkelerin önlem alacağı saklı haklar olarak görülmektedir. 21. yüzyılın en büyük sorunlarından olan ve “terör çağı” olarak adlandırılan olaylar silsilesi bu duruma örnek gösterilmektedir. Terör hem ulusal güvenliği hem de kamu düzenini ilgilendirdiği için, bu durumdan dolayı sınır dışı edilen mülteci sayısı da az değildir (Ciğer, 2018: 670). Kısacası, zulümden kaçtıktan sonra sığınma ya da mültecilik hakkı aldığı bir ülkede sorun yaratan bir kişi, hiçbir ülke tarafından olumlu karşılanmamakta, kamuoyunun tepkisi de artacağı için siyasi unsurlar ağır basmakta, mevcut hükümetler mülteciliği sona erdirmekten yana olmaktadır. Bu bağlamda, bir ülkede sığınmacı ya da mülteci olan bir kişinin, hem hukuksal anlamda o ülkenin kurallarını hem de sosyolojik ve kültürel olarak o ülke kamuoyunun davranış kalıplarını öğrenmesi ve buna saygı duyması gerekmektedir (bu kişilerin asimile değil entegre olması gerekmektedir. Bu iki kavram birbirleriyle karıştırılmaması gereken ince bir çizgiye sahiptir). Elbette ki bu süreç sadece sığınmacı ve mülteci perspektifinde olmamalı, devletin bu süreci iyi yönetmesi ve bu kişilere gerekli bilgi ve hizmetleri ulaştırması önem arz etmektedir.

Bahsedilmesi gerek diğer bir önemli hukuksal süreç 33/1. madde anlamında önem kazanmakta, sözleşmenin 1/A(1). maddesindeki mülteci tanımına benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Hiçbir taraf ülke bir mülteciyi, ırkı, dini, milliyeti, siyasi görüşü veya belli bir toplumsal gruba üyeliğinden dolayı (Dummett, 2002: 32-33), hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak bir ülke sınırına hangi şartlar oluşursa oluşsun geri-göndermeyecektir (refouler etmeyecektir) denmiştir (UNHCR, 2010a: 30). Özellikle 2015 yılından sonra Türkiye’den Yunan adalarına düzensiz yollarla sığınmaya başlayan ama asıl amaçlarının Yunanistan üzerinden Almanya, Fransa, İngiltere ve İsveç gibi Batılı ülkelere sığınmak olan Suriyeli, Afgan, İranlı ve Iraklıların hedefi, daha iyi bir hayat ve iş imkanları olmuştur. Bu süre zarfında Yunanistan, hem 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin 33/1. maddesini hem de beyannameyi imzalayıp kabul etmiş olmasına rağmen İHEB’nin sığınma hakkından bahseden 14/1. maddesini uygulamamış (United Nations, 2011: 14/1), “geri itme (pushback)” olarak adlandırılan metotla sığınmacıları Ege Denizi’nde ölüme terk etmiştir. Dünyada birçok ülke bu ve benzeri davranışlar sergilemekte, sığınmacı ve mültecileri “geri itme” ve “sınır dışı etme” uygulamaları özellikle “modern” Batılı ülkelerde artış göstermekte, çoğu zaman geri-göndermeme ilkesi (geri-gönderme yasağı) ihlal edilmektedir.

Bunlara ilaveten, geri-gönderme yasağı olarak adlandırılan bu kavram, sınırsız bir hak kazanımı anlamına gelmemektedir. Zulümden kaçan kişi sığınmacı olmak amacıyla geldiği topraklarda, o ülke güvenliğine tehdit oluşturursa ya da ciddi bir adi suçtan dolayı mahkum olursa (Aytekin, 2020: 32), o ülkenin halkına tehdit oluşturduğu algısı ortaya çıkacak, geri-gönderme yasağından yararlanamayacağı anlayışı kabul görecektir (33/2. madde-UNHCR, 2010a: 30). Bahsedilen adi suçlar, daha önceki kısımlarda bahsedildiği üzere daha çok kamu düzeni ile bağlantılı konuları içermektedir (Uzun, 2022: 18-19). Günümüzde geri-göndermeme ilkesiyle ilgili olarak ulusal güvenlik ve kamu düzeni gibi hassas konuların yanına kamu sağlığı konusu da eklenmiş, kamu sağlığını tehdit ettiği için mültecilik statüsü alamamış kişi sayısı da artış göstermiştir. Özellikle Koronavirüs hastalığı (COVID-19) gibi tüm dünya coğrafyasına hızlı bir biçimde yayılan virüslerden dolayı ülkeler sınır kapılarını kapatmış, bazı mültecileri de sağlık gerekçeleriyle sınır dışı etmişlerdir (Billings, 2022: 230-233). Bilinmelidir ki zulüm tehdidinin devam ettiği ve “güvenilir ülke” kavramının oluşmadığı devletlere haksız yere geri-gönderilme durumu devletler hukukunun ihlali olacak, kişiler ya da topluluklar anlamında ağır siyasi, hukuki ve sosyolojik sonuçları olacaktır. Dünyadaki tüm ülkelerin bu anlam bütünlüğü içinde kanun ve düzenlemeler yapması ve mülteci odaklı mevzuatı uygulaması gerekmektedir. Sözleşmenin birçok maddesinde mültecinin, mücbir sebepler olmadığı sürece zulüm yaşadığı yere geri-gönderilmemesi ya da sınır-dışı edilmemesi, gönderilmesi durumunda ise sosyolojik, politik ve hukuksal sorunlar ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır. Kimi uzmanların örnek vakalarla bağlantılı anlatımları da bu durumu doğrular niteliktedir (Bkz. Richmond, 2016: 7).

2.5. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Topluma Yönelik Sorumluluklar: 36-46. (Dahil) Maddeler

Bilindiği üzere, Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme'nin uluslararası hukuk bağlamında ne tür bir işlevi olduğu ve ne şekilde yükümlülükler doğurduğu noktasında belirsizlik oluşmuş, 36-46. maddeler ise bu belirsizliği gidermeye çalışmıştır. Sözleşmeyi uygulamayan ülkelere karşı ciddi bir yaptırımın olmaması durumu sözleşmenin eksik noktası olsa da ülkelere tavsiyelerde bulunulması ve mülteci lehine bir uygulama perspektifi sunulması durumu olumlu yanlar olarak görülmektedir. Mülteci Sözleşmesi'nin son kısmını oluşturan bu maddeler, kısa bir açıklamayla anlatılması gerekirse şunlar söylenebilir.

Bu konu başlığı altındaki ilk maddede, “taraf devletlerin, Cenevre Mülteci Sözleşmesi'yle bağlantılı olarak ülkelerinde çıkaracakları kanun ve düzenlemeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bildirmeleri gerektiği anlatılmıştır (36. madde). Ayrıca bu kanun metninde, geçmişte yapılan mülteci anlaşma ve sözleşmelerinden yararlanıldığı açıkça vurgulanmıştır (37. madde). Taraf ülkeler arasında mültecilik konusu ile bağlantılı olarak yaşanabilecek bir sorunda, Uluslararası Adalet Divanı'na başvurulabileceğinden bahsedilmiştir (38. madde). 28 Temmuz 1951'den itibaren sözleşmenin üye ülkelerin imzasına açılacağından ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin taraf olma belgesini kayıtlara geçirmesiyle taraf olunacağından bahsedilmiştir (39. madde). Sözleşmenin, bir ülkenin topraklarının tamamında mı yoksa belli bir kısmında mı uygulanacağı noktasında o ülkenin ilanda bulunması gerektiği açıklığa kavuşturulmuştur (40. madde). Sözleşme maddelerinin doğurduğu yükümlülükler bağlamında, ABD, Almanya, Rusya, İsviçre, BAE, Nijerya gibi federal ülkelerde ve Fransa gibi üniter devletlerde nasıl bir uygulama ve düzenleme oluştuğu anlatılmış, eşitlikçi bir faaliyet alanının oluştuğuna vurgu yapılmıştır” (41. madde) (UNHCR, 2010a: 31-35).

Bu çalışmanın temel argümanını oluşturan ve çekince koyulamayan maddelerin anlatıldığı bütünsel yapı da diğer bir kısımdır (42. madde). “Sözleşmenin, altıncı ülkenin onayı ya da ilgili metnin kaydını takip eden 90. günden itibaren yürürlüğe gireceğinden bahsedilmiştir (43. madde). Her taraf ülkenin, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne göndereceği bir duyuruyla sözleşmeden çekilebileceği açıklanmış, yapılan bu duyuru BMGS'ye geldikten bir yıl sonra taraf olmanın sona ereceği vurgulanmıştır (44. madde). Sözleşmedeki tüm taraf ülkeler, BMGS'ye yapacakları bir başvuru sonucunda, eğer uygun görülürse sözleşmenin değiştirilmesini talep edebilirler (45. madde). Ayrıca bu hukuk metninde, sözleşmeyi hükümetleri adına imzalayacak olan 26 daimi temsilcinin toplantıda hazır bulunduğundan söz edilmekte, sözleşmenin arşivleneceği ifade edilmektedir” (46. madde) (UNHCR, 2010a: 35-37).

3. Çekince Koyulamayan Maddelere Yapılması Gereken Eklmeler

Çekince koyulamayan maddeler için önem arz eden 1. ve 33. maddelerin değişime uğraması konusunda, tanım kısmını oluşturan 1/A(1). maddeden başlamak gerekirse, karşılaştırmalı bir analiz yapmakta fayda vardır. Özellikle farklı zamanlarda yapılan iki farklı anlaşmadan bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi, 10 Eylül 1969'da Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da imzalanan Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi'dir. Yine aynı şekilde Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nin tanım kısmı, Afrika Sözleşmesi'nin 1/1. maddesinde doğrudan yer almış, farklılık arz eden 1/2. maddesine göre ise; “kişi ya da kişiler, kendi kaynak=menşe ülkesi (country of origin) ya da vatandaşı olduğu (nationality) ülkenin bir kısmında veya tamamında, *dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini bozan unsurlar varsa*, menşe ülkesi veya vatandaşı olduğu ülkeyi terk edip (ya da daha önce ikamet ettiği yeri) sığınma aramaları durumunda mülteci olabileceklerdir” (UNHCR, 2010c: 3).

19-22 Kasım 1984 tarihleri arasında görüşülüp Kolombiya'da kabul edilen Cartagena Mülteciler Bildirgesi'nde de Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi'nde olduğu gibi mülteci haklarıyla ilgili olarak benzer ifadeler kullanılmış, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü'nün unsurlarını kapsayacak şekilde kimi yenilikler getirilmiştir. Bildiri'nin 3. maddesine göre; “*yaşanacak yaygın şiddet eylemleri, dış saldırı, iç çatışma, oluşması ihtimal insan hakları ihlalleri ya da kamu düzenini bozan durumlardan dolayı*, hayatları, güvenlikleri ya da özgürlükleri tehdit altında olup

ülkelerinden kaçmak zorunda kalan insanlar da mülteci kabul edilecektir” denmiştir (UNHCR, 2010b: 36).

Sığınmacı ve mülteci haklarıyla ilgili olarak, devletler hukuku bağlamında referans gösterilebilecek yukarıdaki bu iki hukuksal metin, oluşabilecek bir hak ihlalinde başvurulacak bir kılavuz niteliğindedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Soğuk Savaş’la devam eden ve günümüzde de yoğunluğu hissedilen olaylar perspektifinde, indirgemeci bakış açısından çıkıp genele yayılan anlamlar bütünlüğü, “*dış saldırı, iç çatışma, şiddet eylemleri, insan hakkı ihlalleri ve kamu düzeniyle*” ilgili problemleri de kapsayacak şekilde genişletilmeli, 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’ne ve ülkelerin kendi mülteci kanunlarına eklenmelidir. Elbette ki yukarıdaki mülteci tanımlarında bahsedilmeyen ama günümüzde hayati öneme sahip olan düzensiz göç akımları da mevcuttur. Bunlardan birisi de “*iklim mülteciliği*” konusu olmakta, bu da Cenevre Mülteci Sözleşmesi’ne eklenmesi gereken konulardan birisi olmaktadır (Briggs, 2020: 4-5).

Ayrıca, geri-gönderme yasağından bahseden 33/1. maddenin kapsam genişlemesi de Cartagena Mülteciler Bildirgesi ile olmuştur. Bildirge’nin 5. maddesinde; “zulüm riski oluşturabilecek yerlere geri-göndermeme (sınır bölgelerinde geri çevirmenin de yasaklanmasını kapsayacak şekilde) ve mültecilerin uluslararası hukuk nezdinde korunması” ilkeleri vurgulanmıştır. Ek olarak; “bahsedilen bu koruma ilkeleri, devletler hukuku bağlamında bir Jus Cogens (Buyruk Kural) mahiyet taşımalı ve yoğun bir uygulama sahası bulmalıdır” denmiştir (UNHCR, 2010b: 36).

Sonuç

Tüm bu olaylar perspektifinde düşünüldüğünde, belirtilen eksikliklerin tamamlanması ile birlikte mülteci sözleşmesi yeni bir hüviyete kavuşacak, sığınmacı ve mültecilik süreçlerinde daha geniş kitleleri kapsayan bir yapıya bürünecektir. Bunun olabilmesi için Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin kimi maddeleri dikkatlice incelenmeli, özellikle 1. ve 33. maddelerin ne tür bir öneminin olduğu vurgulanmalı, non-refoulement ilkesi çerçevesinde geri göndermelerin hukuksal bir temele oturtularak, sözleşmenin kimi analizler ve doğru bir koordinasyon çerçevesinde uygulanması gerekmektedir.

Bu bağlamda, hem Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin tanımında (1. madde) hem de geri-göndermeme ilkesinden bahseden 33. maddede mültecilik hakkı kazanacak kişilerin niteliklerinden bahsedilmiş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer mülteci sözleşmelerinin kimi maddeleriyle uyumlu bir süreç oluşmuştur. Bu maddelerin vurguladığı ana fikir ise, hiçbir insanın, işkence, insanlık dışı muamele ya da aşağılayıcı bir davranışa maruz bırakılmaması gerektiği yönündeki algıdır (3. madde, AİHS).

Tüm bu katkılara ve insan haklarıyla ilgili diğer anlaşma, sözleşme ve düzenleme maddelerine rağmen Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin revizyona uğraması yönünde görüşler ağır basmaktadır. Sözleşmenin aynı şekilde kalmasını ifade etmek ise, ‘sığınmacı ve mülteci karşıtı ülkelerin sözleşmenin şu anki halini dahi kısıtlayacağını, daha az bir hak paylaşımı çabası içine gireceklerini’ söylemek anlamına da gelmektedir. Her ne şekilde olursa olsun 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’nin olumlu yönde yenilenmesi gerektiği aşikardır. Bu bağlamda, sözleşmenin çekince koyulamayan maddeleri de yenilenmeli, özellikle 1/A(1)., 33/1., 3., 4. ve 16/1. maddeler detaylandırılmalıdır.

Kısacası, ayrımcılık yasağı, din ve vicdan özgürlüğü ve mahkemelere açık erişimin anlatıldığı 3., 4. ve 16/1. maddelerin ayrıntılı versiyonu Avrupa Birliği’nin düzenleme ve yönetmeliklerine (Dublin I-II Konvansiyonu vb.) dahil olmuş olsa da en kısa zamanda 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi’ne de eklenmeli, yaşanabilecek bir itiraz durumunda atıf yapılacak bir kaynak hüviyetine kavuşmalıdır. Hem ulusal hem de uluslararası hukuk davalarında, çoğunlukla Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi esas alındığı için, sözleşmenin bahsedilen eksik yönleri tespit edilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Sonuç itibarıyla, 118 milyona yakın sığınmacı, mülteci, vatansız, uluslararası korumaya muhtaç ve ülkesi içinde yerinden edilmiş kişinin olduğu dünyamızda (2023-Ekim), bu sayı her geçen gün artmakta, yaşanan hukuksal ihlaller de acil çözüm beklemektedir (UNHCR, 2023). Yıllardır tam anlamıyla bir sonuca ve çözüme varamayan bu konu, sosyolojik, hukuksal ve politik (teorik) bilgiler

ışığında ortak bir akılla çözüme kavuşturulmalıdır. Bu sorunun çözülmemesi durumunda ise, tüm dünya ülkeleri bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenecek, ortak külfet (sorumluluk) kavramının ihmal edilmesi sonucu oluşacak problemlerde de herkesin bir payı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aras, A. (2022). Mülteci ve Sığınmacıların Adalete Erişiminde Adli Yardım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 43-54.
- Asgharzadeh, A. (2007). *Iran and the Challenge of Diversity: Islamic Fundamentalism, Aryanist Racism, and Democratic Struggles*. Palgrave Macmillan.
- Aytekin, D. (2020). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Geri Göndermeme İlkesi ile İlgili Olan Kararlarının İncelenmesi. *Yaşar Hukuk Dergisi*, 2(1), 30-88.
- Barak, O. (2017). *State Expansion and Conflict: In and Between Israel/Palestine and Lebanon*. Cambridge University Press.
- Barkın, E. (2004). 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 331-360.
- Barsky, R. F. (1994). *Constructing a Productive Other: Discourse Theory and the Convention Refugee Hearing*. John Benjamins Press.
- Bayraklı, E. ve Keskin, K. (2017). Avrupa'nın Mülteci Krizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 115-136.
- Billings, P. (Ed.). (2022). *Regulating Refugee Protection Through Social Welfare: Law, Policy and Praxis*. New York: Routledge.
- Bozbeyoğlu, E. (2015). Mülteciler ve İnsan Hakları. *Moment Dergi*, 2(1), 60-80.
- Briggs, D. (2020). *Climate Changed: Refugee Border Stories and the Business of Misery*. Routledge.
- Ciğer, M. İ. (2015). Why Do States Share the Burden During Refugee Emergencies?. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 65-110.
- Ciğer, M. İ. (2018). Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında Terörizm İle İlişkisi Olan Kişilerin Mülteci Statüsünden Hariç Bırakılması. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 76(2), 667-690.
- Dadush, U. ve Weil, P. (2022). *Will Ukraine's Refugees Go Home?* (No. 16/2022). Bruegel Policy Contribution.
- Dummett, M. (2002). *On Immigration and Refugees*. London: Routledge.
- Erayman, İ. O. (2020). Mülteci Krizi: Mültecilerin Hukuki ve Sosyal Statüleri ile Ulusal Çıkarlar İlişkisi Bağlamında Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Inquiry (IJSI)*, 13(2), 509-542.
- Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1062.
- Ertuğrul, Ü. E. (2022). Geçici Koruma ve Mülteci Yükünün Paylaşılmasındaki Normatif Boşlukların Giderilmesiyle İlgili Öneriler. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 80(2), 655-682.
- Fekete, L. (2009). *A Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe*. London: Pluto Press.
- Foster, M. (2007). *International Refugee Law and Socio-economic Rights: Refuge from Deprivation* (No. 51). Cambridge University Press.
- Goodrick-Clarke, N. (2004). *The Occult Roots of Nazism: Secret Aryan Cults and Their Influence on Nazi Ideology: The Ariosophists of Austria and Germany, 1890-1935*. Tauris Parke Paperbacks.
- Güler, A. (2016). Mülteci Sorunu ve 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme: Siyasi Gerçeklik ve Normatif Düzen İkilemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(51), 41-61.

Gündüz, B. (2018). Non-Refoulement Principle in the 1951 Refugee Convention and Human Rights Law. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 5(10), 13-23.

Hathaway, J. C. (2005). *The Rights of Refugees Under International Law*. New York: Cambridge University Press.

Havrylyshyn, O. ve Srzentia, N. (2015). *Institutions Always "Mattered": Explaining Prosperity in Mediaeval Ragusa (Dubrovnik)*. UK: Palgrave Macmillan.

Hoyer, L. N. (1957). *Nansen: A Family Portrait* (Translated from the Norwegian by Maurice Michael). London: Longmans, Green.

Islam, M. R. ve Bhuiyan, M. J. H. (Eds.). (2013). *An Introduction to International Refugee Law*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

İmamoğlu, S. U. (2020). The 1951 Geneva Convention and Democratic Transition. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-14.

Kaplan, Y. (2004). Avrupa Birliği'nin İltica Taleplerinin Kabulü ve Yetki Konusuna İlişkin Yeni Standartları. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 477-496.

Kerr, R. (2004). *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: An Exercise in Law, Politics, and Diplomacy*. Oxford University Press.

Kirişçi, K. (2003). Turkey, UNHCR, and the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees: Problems and Prospects of Cooperation. In *The Refugee Convention at 50: A View from Forced Migration Studies* (pp. 97-111). Lexington, MA: Lanham Books.

Lonardo, L. (2023). *Russia's 2022 War Against Ukraine and the Foreign Policy Reaction of the EU: Context, Diplomacy, and Law*. Palgrave Macmillan.

Masters, B. (2004). *Christians and Jews in the Ottoman Arab World: The Roots of Sectarianism*. Cambridge University Press.

Medding, P. Y. (2008). *Sephardic Jewry and Mizrahi Jews (Studies in Contemporary Jewry, Vol XXII)*. Oxford University Press.

Mevzuat. (2023). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (Resmî Gazete İlan Tarihi: 11.04.2013, Kanun Sayısı: 28615), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, Erişim Tarihi: 31.09.2023.

Newman, E. ve Selm, J. V. (2003). *Refugees and Forced Displacement: International Security, Human Vulnerability, and the State*. Tokyo: UNU Press.

Öztürk, N. Ö. (2016). 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Sona Ermesine Yönelik Ölçütlerin İncelenmesi ve Türk Hukuku Üzerindeki Yansımalarının Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(2), 393-448.

Poyraz, Y. (2012). Suriye Vatandaşlarının Geçici Korunması ve Uluslararası Mülteci Hukuku. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), 53-69.

Richmond, W. T. (2016). *Hasta la vista Europe!: What You're not Being Told About the Refugee Crisis and How It's Destroying Europe*. Aster House Press.

Shah, P. (1999). *Refugees, Race and the Legal Concept of Asylum in Britain* (Doctoral Dissertation, School of Oriental and African Studies-University of London). London: Cavendish Publishing.

Simeon, J. C. (Ed.). (2010). *Critical Issues in International Refugee Law: Strategies Toward Interpretative Harmony*. Cambridge University Press.

The Asylumist. (2014). *The Obscure Swedish Diplomat Who Gave Us "Particular Social Group (PSG)"*. <https://www.asylumist.com/2014/10/08/the-obscure-swedish-diplomat-who-gave-us-particular-social-group/>, Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Topçu, N. (2017). Mülteci Sorununa Genel Bakış. *Yeni Fikir Dergisi*, 9(19), 85-118.

Turan, Y. ve Şaşkın, O. (2017). AB'ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 47-56.

Türkay, H. (2022). Mültecilerin Korunmasında İnsancıl Hukukun Rolü. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1), 193-223.

UNHCR. (2010a). *Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees*, <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>, Erişim Tarihi: 03.09.2022.

UNHCR. (2010b). *Cartagena Declaration on Refugees: Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama*, <https://www.unhcr.org/about-us/background/45dc19084/cartagena-declaration-refugees-adopted-colloquium-international-protection.html>, Erişim Tarihi: 20.09.2022.

UNHCR. (2010c). *Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa (OAU Convention)*, <https://www.unhcr.org/about-us/background/45dc1a682/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa-adopted.html>, Erişim Tarihi: 21.09.2022.

UNHCR. (2023). *What is the Global Appeal?*, <https://reporting.unhcr.org/globalappeal>, Erişim Tarihi: 31.10.2023.

United Nations. (2011). *Universal Declaration of Human Rights*, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, Erişim Tarihi: 02.10.2022.

Uzun, E. (2016). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (4), 60-85.

Uzun, E. D. (2020). On the Refugee Crisis Discourse: a Critical Analysis Sitting in the Junction of International Criminal Law and International Refugee Law. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(4), 2025-2048.

Uzun, E. D. (2022). The Refugee in Law and Practice: in the Face of Western States' Pushback Policies. *Public and Private International Law Bulletin*, 42(1), 1-45.

Vetik, R. ve Helemäe, J. (2011). *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia* (p. 248). Amsterdam University Press.

Whittaker, D. J. (2006). *Asylum Seekers and Refugees in the Contemporary World*. London: Routledge.

Zolberg, A. R., Suhrke, A. ve Aguayo, S. (1989). *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. New York: Oxford University Press.

